

УДК 349.6:347.51:341.24

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-278-285><https://orcid.org/0000-0002-9383-4703>**Чорний С. В.,**

доцент кафедри приватного права

Навчально- наукового інституту «Юридичний інститут»

Київського національного університету імені Вадима Гетьмана,

PhD в галузі права,

м.Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

Анотація: у статті досліджено актуальні питання відшкодування шкоди, завданої довкіллю України, крізь призму національно-правового та міжнародно-правового регулювання. Обґрунтовано, що екологічна шкода в Україні має системний, довготривалий і багатокомпонентний характер, оскільки охоплює забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, деградацію та хімічне ураження ґрунтів, знищення лісів, ураження природно-заповідного фонду, втрати біорізноманіття та негативний вплив на здоров'я населення. За даними ПРООН із посиланням на Міндовкілля, близько 30% природоохоронних територій України, тобто понад 1,2 млн гектарів, зазнали впливу бойових дій; водночас міжнародні оцінки фіксують значні екологічні наслідки пошкодження промислових, енергетичних і водогосподарських об'єктів, що спричинили численні епізоди забруднення повітря та потенційно серйозного забруднення ґрунтових і поверхневих вод.

Особливу увагу приділено проблемам фіксації та доказування екологічної шкоди. Встановлено, що, попри створення цифрових і інституційних інструментів документування, зокрема ресурсу «ЕкоЗагроза» та координаційних механізмів за участю Міндовкілля, Держжекоінспекції й міжнародних партнерів, зберігаються суттєві труднощі, пов'язані з доступом до місць ураження, нестачею єдиних методик оцінки, потребою в сертифікованому польовому обладнанні, а також необхідністю інтеграції зібраних даних у процедури національного та міжнародного відшкодування. Наголошено, що шкода довкіллю не вичерпується матеріальними збитками: вона має прямий вплив на безпеку життя і здоров'я населення через токсичні викиди, потрапляння небезпечних речовин у воду й ґрунт, погіршення санітарно-епідемічного стану територій і руйнування екосистемних послуг. Зроблено висновок, що ефективне відшкодування такої шкоди потребує узгодження внутрішніх процедур обліку, оцінки та стягнення збитків із міжнародними механізмами відповідальності, а також удосконалення доказової бази для майбутніх компенсаційних вимог.

Ключові слова: довкілля; екологічна шкода; відшкодування шкоди; охорона навколишнього природного середовища; екологічні збитки; фіксація шкоди; ґрунти; водні ресурси; атмосферне повітря; міжнародно-правова відповідальність.

CHORNYI S. CURRENT ISSUES OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED TO THE ENVIRONMENT OF UKRAINE: NATIONAL-LEGAL AND INTERNATIONAL-LEGAL ASPECTS

Abstract. the article examines current issues of compensation for damage caused to the environment of Ukraine through the prism of national legal and international legal regulation. It is substantiated that environmental damage in Ukraine is systemic, long-term and multi-component in

nature, as it includes pollution of atmospheric air, surface and groundwater, degradation and chemical damage to soils, destruction of forests, damage to the nature reserve fund, loss of biodiversity and negative impact on the health of the population. According to UNDP with reference to the Ministry of Environment, about 30% of protected areas of Ukraine, i.e. over 1.2 million hectares, have been affected by hostilities; At the same time, international assessments record significant environmental consequences of damage to industrial, energy and water facilities, which caused numerous episodes of air pollution and potentially serious contamination of groundwater and surface water.

Particular attention is paid to the problems of recording and proving environmental damage. It was found that, despite the creation of digital and institutional documentation tools, in particular the resource "EcoThreat" and coordination mechanisms with the participation of the Ministry of Environment, the State Environmental Inspectorate and international partners, significant difficulties remain associated with access to affected areas, the lack of unified assessment methods, the need for certified field equipment, as well as the need to integrate the collected data into national and international compensation procedures. It is emphasized that environmental damage is not limited to material losses: it has a direct impact on the safety of life and health of the population through toxic emissions, the entry of hazardous substances into water and soil, the deterioration of the sanitary and epidemiological condition of territories and the destruction of ecosystem services. It is concluded that effective compensation for such damage requires the coordination of internal procedures for accounting, assessment and recovery of damages with international liability mechanisms, as well as improving the evidentiary base for future compensation claims.

Keywords: *environment; environmental damage; compensation for damage; environmental protection; environmental damage; damage recording; soils; water resources; atmospheric air; international legal liability.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах для України особливої актуальності набуває проблема належної правової оцінки та відшкодування шкоди, завданої довкіллю, оскільки руйнування природних об'єктів, забруднення ґрунтів, води й атмосферного повітря, знищення об'єктів тваринного і рослинного світу, а також негативний вплив на здоров'я населення мають довгострокові та часто незворотні наслідки. Складність проблеми полягає не лише у значних масштабах екологічних втрат, а й у труднощах їх належної фіксації, обрахунку, доказування причинно-наслідкового зв'язку та подальшого стягнення компенсації в національному й міжнародному порядку. Чинні механізми відшкодування екологічної шкоди потребують комплексного переосмислення з урахуванням поєднання норм екологічного, адміністративного, цивільного, кримінального та міжнародного права. Саме тому наукового осмислення потребують питання вдосконалення правових інструментів документування, оцінки й компенсації шкоди, завданої об'єктам навколишнього природного середовища України.

Метою статті є комплексний аналіз актуальних питань відшкодування шкоди, завданої довкіллю України, у національно-правовому та міжнародно-правовому аспектах, а також виявлення основних проблем фіксації, обрахунку, доказування та компенсації екологічних збитків. Досягнення цієї мети передбачає з'ясування особливостей правового режиму відшкодування шкоди, завданої ґрунтам, водним ресурсам, атмосферному повітрю, об'єктам тваринного світу та здоров'ю населення, а також обґрунтування напрямів удосконалення національних і міжнародних механізмів правового захисту довкілля. Окремим завданням є визначення перспектив інтеграції українських процедур фіксації та оцінки екологічної шкоди у міжнародні компенсаційні та судові механізми.

Стан дослідження проблеми. Проблематика відшкодування шкоди, завданої довкіллю, є предметом дослідження представників екологічного, міжнародного, адміністративного та

цивільного права. У науковій літературі достатньо уваги приділено загальним питанням екологічної відповідальності, правовим формам охорони природних ресурсів, міжнародно-правовим засадам захисту довкілля та окремим аспектам компенсації екологічних збитків. Водночас комплексні дослідження, присвячені саме механізмам відшкодування масштабної шкоди, завданої природному середовищу України, залишаються недостатніми, особливо в частині узгодження національних методик фіксації та обрахунку збитків із міжнародними стандартами доказування. Недостатньо розробленими також є питання правової кваліфікації шкоди, завданої окремим компонентам довкілля, оцінки впливу екологічних втрат на здоров'я населення та формування ефективної моделі стягнення компенсації на міжнародному рівні. Саме це зумовлює потребу в подальшому науковому опрацюванні зазначеної тематики.

Виклад основного матеріалу. Екологічна шкода, завдана Україні, має розглядатися не як сукупність ізольованих епізодів руйнування, а як цілісне багатокомпонентне явище, що охоплює практично всі основні елементи навколишнього природного середовища. Такий висновок зумовлений тим, що негативний вплив фіксується одночасно щодо атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтового покриву, лісових екосистем, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також біорізноманіття. За оцінками ПРООН із посиланням на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, близько 30% природоохоронних територій держави, тобто понад 1,2 млн гектарів, зазнали впливу; окремо наголошується, що пошкодження паливних та промислових об'єктів спричиняли потрапляння хімічних речовин до річок і ґрунтових вод, а масштабні лісові пожежі поглиблювали деградацію екосистем. За офіційною інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України наслідки воєнних дій та вплив на довкілля орієнтовно складають станом на 1 березня 2026 р. - 6,398трлн грн; зафіксовано працівниками Державної екологічної інспекції 10932 фактів заподіяння шкоди довкіллю внаслідок збройної агресії РФ.

Також зазначимо, що у матеріалі UNEP The toxic legacy of the Ukraine war зазначено, що за даними UNEP і партнерів зафіксовано пошкодження енергетичної інфраструктури, зокрема нафтових резервуарів, нафтопереробних заводів, газових об'єктів і трубопроводів, шахт, промислових майданчиків та агропромислових об'єктів. Наслідком цього, за формулюванням UNEP, стали multiple air pollution incidents та potentially serious contamination of ground and surface waters. Окремо вказано, що значних пошкоджень зазнала водна інфраструктура - насосні станції, очисні споруди та каналізаційні об'єкти [1]. У звіті The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review наголошено, що Україна зіткнулася з багатовимірною екологічною кризою, яка або загострила наявні проблеми, або створила нові. UNEP підкреслює, що для встановлення характеру, масштабу і значущості впливів потрібна широка польова верифікація, але вже початкові дані свідчать про істотні environmental and public health impacts та про ризик довготривалої "toxic legacy" [2].

У свою чергу, У Четвертій швидкій оцінці завданої шкоди та потреб на відновлення України (RDNA4), підготовленій Світовим банком, ЄС, ООН та Урядом України, прямо зазначено, що знищення інфраструктури, промислових об'єктів і будівель, відсутність безпечного поводження з небезпечними речовинами та лісові пожежі у зонах бойових дій release hazardous substances into the environment, contaminating soil, water, and air. У тому ж розділі сказано, що таке забруднення може зберігатися for decades і пов'язується з ризиками хронічних респіраторних, онкологічних і неврологічних захворювань. У примітці до екологічного розділу RDNA4 зазначено, що ширший обсяг оцінок Міндовкілля охоплює, зокрема, air pollution from oil/gas depot fires, pollution of soil and water resources та шкоду природоохоронним територіям. Це важливе підтвердження того, що міжнародна оцінка визнає саме такі види екологічних наслідків як окремі елементи завданої довкіллю шкоди. Отже, твердження про те, що міжнародні оцінки фіксують

значні екологічні наслідки пошкодження промислових, енергетичних і водогосподарських об'єктів, спирається щонайменше на три авторитетні міжнародні джерела: матеріали UNEP 2022–2023 років і RDNA4 2025 року. Вони узгоджено вказують на: пошкодження енергетичних і промислових об'єктів; викиди небезпечних речовин; численні епізоди забруднення повітря; потенційно серйозне забруднення поверхневих і підземних вод; а також тривалий ризик для ґрунтів і здоров'я населення.

Міжнародні оцінки справді фіксують істотні екологічні наслідки пошкодження промислових, енергетичних і водогосподарських об'єктів в Україні. Зокрема, Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) у матеріалі про токсичну спадщину конфлікту в Україні зазначає, що пошкодження енергетичної інфраструктури, включно з нафтосховищами, нафтопереробними заводами, газовими об'єктами та трубопроводами, а також шахтами, промисловими майданчиками й агропромисловими об'єктами, спричинило численні епізоди забруднення повітря та потенційно серйозне забруднення поверхневих і ґрунтових вод. У тому ж джерелі підкреслено, що суттєвих пошкоджень зазнала водна інфраструктура, зокрема насосні станції, очисні споруди та каналізаційні об'єкти, що підвищує ризики вторинного забруднення довкілля.

Такі висновки узгоджуються з Четвертою швидкою оцінкою завданої шкоди та потреб на відновлення України (RDNA4), підготовленою Світовим банком, Європейською комісією, ООН та Урядом України. У цьому документі прямо вказано, що руйнування інфраструктури, промислових об'єктів і будівель, а також неналежне поводження з небезпечними речовинами призводять до потрапляння шкідливих речовин у довкілля, забруднюючи ґрунт, воду і повітря. У звіті також наголошується, що таке забруднення може зберігатися протягом десятиліть, а його наслідками можуть бути хронічні респіраторні захворювання, онкологічні та неврологічні розлади, а також погіршення стану екосистем і біорізноманіття.

Додатково міжнародні та офіційно підтримані оцінки вказують на загальнодержавний масштаб екологічного ураження. За інформацією ПРООН із посиланням на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, близько 30% природоохоронних територій України, тобто понад 1,2 млн гектарів, зазнали впливу. Це свідчить, що йдеться не про поодинокі локальні епізоди, а про системний вплив на природні комплекси, водні ресурси, ґрунтовий покрив, атмосферне повітря та об'єкти живої природи.

У науковому й практичному вимірі це безпосередньо підводить до питання відшкодування шкоди, завданої довкіллю України, оскільки без належної фіксації, оцінки та правового оформлення таких втрат неможливо ані забезпечити повноцінне відновлення екосистем, ані сформуванню належну доказову базу для національних і міжнародних компенсаційних механізмів. Актуальність цього питання зумовлена не лише масштабами вже завданої шкоди, а й її довготривалими наслідками для здоров'я населення, екологічної безпеки, продовольчої стабільності та відновлення природного ресурсу держави. Саме тому проблема відшкодування екологічних збитків є сьогодні не вузькоспеціальним питанням екологічного права, а одним із ключових напрямів забезпечення національної стійкості, відновлення справедливості та захисту публічного інтересу.

Системність цієї шкоди виявляється також у тому, що руйнування або пошкодження промислових, енергетичних і водогосподарських об'єктів породжує ланцюгові екологічні наслідки: забруднення повітря продуктами горіння та викидами, ураження ґрунтів токсичними речовинами, погіршення якості поверхневих і підземних вод, втрату середовищ існування тваринного світу та опосередкований негативний вплив на здоров'я населення через погіршення санітарно-екологічних умов життя. Саме поєднання територіальної масштабності, довготривалості наслідків, множинності уражених природних компонентів і прямого ризику для

людини дає підстави стверджувати, що екологічна шкода в Україні має не локальний, а системний, довготривалий і багатокомпонентний характер.

Ще однією проблемою є складність фіксації та доказування екологічної шкоди насамперед пояснюється тим, що для довкіллевих збитків саме дані є базовою передумовою як майбутньої компенсації, так і планування відновлення. У спеціальному аналітичному звіті CEOBS *Assessing Environmental Damage in Ukraine* прямо зазначено, що *environmental data is foundational for accountability* і водночас є необхідною основою для *recovery and reconstruction planning*; однак, попри значний обсяг уже зібраної інформації, в Україні зберігаються *substantial gaps in the country's capacity for data collection and analysis*, які можуть зашкодити як відновленню, так і притягненню до відповідальності.

Міндовкілля створило платформу *EcoZagroza* для подання громадянами повідомлень про екологічну шкоду, а Держекоінспекція була уповноважена збирати польові дані та допомагати Офісу Генерального прокурора в роботі з доказами, однак ця інституційна система працює в умовах розширеного навантаження, дефіциту технічної спроможності та потреби в кращій стандартизації зібраних матеріалів.

Подальший аргумент полягає в тому, що навіть за наявності цифрових та інституційних інструментів документування їх ефективність обмежується об'єктивними умовами доступу до місць ураження. UNEP у попередньому огляді екологічного впливу для України підкреслює, що для встановлення характеру, масштабу та значущості екологічних наслідків потрібна *extensive field assessment work*, а наявні відомості поки дають лише неповну картину і мають слугувати основою для подальшої польової верифікації. CEOBS деталізує цю проблему: для багатьох локацій фізичний доступ залишається проблемним через близькість до лінії фронту, наявність нерозірваних боєприпасів, воєнні адміністративні обмеження та кадрові втрати; крім того, працівникам Держекоінспекції часто бракує навичок у використанні дистанційного зондування та іншого технічно складного інструментарію для пріоритезації польових обстежень [2]. Саме тому UNDP у 2025 році окремо передав регіональним підрозділам Держекоінспекції *water and soil samplers, refrigerated containers* та інше обладнання, а також організував навчання з безпечної роботи в зонах, уражених бойовими діями, включно з мінною безпекою та реагуванням у надзвичайних ситуаціях.

Не менш ваговою є проблема методологічної неоднорідності оцінки екологічної шкоди. А. Кучер визначає слабкі сторони чинних методик визначення збитків, завданих земельному фонду та ґрунтам, і прямо обґрунтовано потребу їх удосконалення. Інше наукове дослідження, опубліковане у журналі *Law, Human, Environment*, наголошує на відмінностях між українськими підходами до оцінки екологічної шкоди та американськими й європейськими підходами, а також на необхідності враховувати міжнародні рекомендації й новітні технології збору даних щодо довгострокових наслідків. У свою чергу CEOBS констатує, що в Україні досі немає *standardised methodology* для оцінювання ушкоджених об'єктів різних типів - зокрема промислових, водогосподарських чи енергетичних - а також немає загального міжнародного стандарту збирання й утримання екологічних доказів для ситуацій воєнного характеру. Саме ця методологічна фрагментарність пояснює, чому вже зібрані масиви інформації не завжди автоматично придатні для подальших компенсаційних процедур [3].

Окремого аргументування потребує теза, що екологічна шкода не зводиться до матеріальних збитків. UNEP прямо вказує, що Україна зіткнулася з *compounded, multi-dimensional environmental crisis*, яка породжує не лише екологічні, а й *public health impacts*, а також ризик токсичної спадщини на тривалий час. WHO, аналізуючи технологічні небезпеки в Україні, зазначає, що забруднення, пов'язане з горінням палива та промислових матеріалів, створює ризики впливу бензену, поліциклічних ароматичних вуглеводнів і токсичних металів; бензен є

канцерогеном, свинець є мультисистемним токсикантом, а випадіння компонентів шлейфу на ґрунт і відкриту воду створює додаткові шляхи дермального та харчового впливу на людину. Науковий огляд у *Frontiers in Sustainable Resource Management* також підкреслює, що наслідками вибухів, пожеж, спалювання матеріалів і руйнування інфраструктури є вивільнення токсичних речовин у повітря, воду та ґрунт, що безпосередньо пов'язує деградацію довкілля з ризиками для здоров'я населення, біорізноманіття та екосистемних послуг.

Звідси логічно випливає висновок, що ефективне відшкодування такої шкоди можливе лише за умови узгодження внутрішніх процедур обліку, оцінки і стягнення збитків із міжнародними механізмами відповідальності. CEOBS наголошує, що міжнародна відповідальність за екологічну шкоду в умовах збройного конфлікту все ще залишається недостатньо розвинутою, а тому важливо, щоб збирання, аналіз і зберігання доказів відповідали міжнародним стандартам, включно з чітким chain of custody, належною метаданою, захистом цілісності цифрових даних і defensible evidence. У звіті прямо зазначено, що чинні українські методики грошової оцінки шкоди самі по собі навряд чи істотно допоможуть у майбутній компенсаційній справі, якщо вони не будуть aligned with international best practice, а також що ці дані доцільно готувати з урахуванням їх можливої інтеграції до Hague Register of Damage [4]. Саме тому вдосконалення доказової бази, стандартизація методик, розширення польової та лабораторної спроможності, а також інтеграція національного екологічного моніторингу з міжнародними процедурами компенсації є не допоміжними, а ключовими умовами реального відшкодування шкоди, завданої довкіллю України.

Відшкодування шкоди, завданої довкіллю України, потребує переходу від фрагментарного реагування до цілісної багаторівневої моделі, в якій національні процедури фіксації, оцінки та стягнення збитків будуть узгоджені з міжнародними механізмами компенсації. Така рекомендація ґрунтується на тому, що в Україні вже діють базові інструменти документування й обрахунку шкоди, зокрема офіційний ресурс «ЕкоЗагроза» та урядовий Порядок визначення шкоди та збитків, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 326 [6], який зобов'язує уповноважені органи забезпечувати збір і збереження відповідної інформації, а місцевим адміністраціям і виконкомом надає право проводити стандартизовану оцінку збитків. Водночас міжнародний Register of Damage for Ukraine уже функціонує як документальний реєстр доказів і заяв про шкоду та визначений Радою Європи як перший крок до майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, а отже національна доказова база має формуватися так, щоб бути придатною і для внутрішніх, і для міжнародних процедур.

У практичному вимірі доцільно: уніфікувати методики оцінки шкоди окремим компонентам довкілля; запровадити єдиний стандарт доказування з обов'язковою фіксацією джерела даних, часу, геолокації та ланцюга збереження доказів; посилити лабораторну й польову спроможність Держекоінспекції та громад; інтегрувати дані «ЕкоЗагрози», державних реєстрів, супутникового моніторингу й матеріалів кримінальних проваджень в одну міжвідомчу систему; а також нормативно передбачити окрему процедуру підготовки консолідованих екологічних претензій держави й територіальних громад. Не менш важливим є закріплення пріоритету відновлення екосистем поряд із грошовою компенсацією, оскільки екологічна шкода стосується не лише майнових втрат, а й безпеки життя і здоров'я населення, стану води, ґрунтів, атмосферного повітря та біорізноманіття. Отже, практична результативність механізму відшкодування залежатиме від поєднання чотирьох умов: стандартизованого обліку збитків, належної доказової бази, інституційної координації та інтеграції українських процедур із міжнародною компенсаційною архітектурою.

ЛІТЕРАТУРА

1. The toxic legacy of the Ukraine war. URL: <https://www.unep.org/news-and-stories/story/toxic-legacy-ukraine-war>

-
2. The Environmental Impact of the Conflict in Ukraine: A Preliminary Review. URL: <https://www.unep.org/resources/report/environmental-impact-conflict-ukraine-preliminary-review>
 3. Kucher, A. (2022). Methodology for assessing damages and losses caused by the armed aggression to the land fund and soils: problems and directions of improvement. *Journal of Innovations and Sustainability*, 6(2), 10. URL: <https://doi.org/10.51599/is.2022.06.02.10>
 4. Assessing Environmental Damage in Ukrain. URL: <https://ceobs.org/wp-content/uploads/2024/02/Assessing-Environmental-Damage-in-Ukraine.pdf>
 5. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>
-

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації: 17.04.2026